

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΤΗΣ ΡΑΨΑΝΗΣ

Ο προσδιορισμός του χρόνου ίδρυσης ενός οικισμού είναι μία πολύ δύσκολη υπόθεση. Μελετώντας διάφορες πηγές, προσπαθούμε να προσεγγίσουμε, όσο αυτό είναι εφικτό, τον χρόνο αυτό, αλλά τα αποτελέσματα δεν είναι πάντοτε αυτά τα οποία θέλουμε. Την τελευταία δεκαετία, με την δημοσίευση του καταστίχου της πρώτης σωζόμενης απογραφής του σαντζακίου (περιφέρειας) των Τρικάλων,¹ την οποία διενήργησαν οι Οθωμανοί το 1454/1455, δηλαδή 68 χρόνια μετά την εισβολή τους στην περιοχή της Λάρισας (1386/1387) και 62 μετά την εισβολή τους στην περιοχή των Τρικάλων (1393/1396), έγινε δυνατό να γνωρίσουμε ότι πολλοί θεσσαλικοί οικισμοί προϋπήρχαν της εισβολής τους.

Στην εν λόγω απογραφή, από τους σημερινούς οικισμούς του θεσσαλικού Ολύμπου αναφέρονται μόνο τρεις: το Μητσιούνι (Φλάμπουρο)² και ο Σπαρμός³ της Ελασσόνας και το Διαβατό στην περιοχή του Πυργετού.⁴ Παρόλα αυτά, όμως, ο ολλανδός οθωμανολόγος Machiel Kiel,⁵ στους χάρτες τους οποίους πρόσθεσε σε ένα δημοσίευσμά του το 1996, το οποίο είναι προγενέστερο της έκδοσης της απογραφής, σημείωσε την ύπαρξη της Ραψάνης, του Λασποχωρίου (Ομολίου) και του Διαβατού το 1425.⁶ Για την Ραψάνη και το Λασποχώρι αναφέρει πληθυσμό 25-50 οικογενειών, δηλαδή 125-250 κατοίκους, και για το Διαβατό 1-25 οικογένειες, δηλαδή 5-125 κατοίκους. Οι τρεις αυτοί οικισμοί αναφέρονται στον χάρτη το 1455,⁷ με στάσιμο πληθυσμό για την Ραψάνη και το Διαβατό και με διπλάσιο (50-100 οικογένειες) για το Λασποχώρι. Στον επόμενο χάρτη του 1506,⁸ το Διαβατό και η Ραψάνη διπλασίασαν τον αριθμό των οικογενειών τους (50-100), ενώ το Λασποχώρι αναφέρεται έχοντας μειωμένο κατά το ήμισυ τον αριθμό των οικογενειών του. Την ίδια περίοδο εμφανίζονται στα Τέμπη οι οθωμανικοί οικισμοί Χασάν Μπαμπά (Τέμπη) και Μπαλαμούτ (Ιτέα). Στον τελευταίο χάρτη του 16ου αιώνα, ο πληθυσμός του Λασποχωρίου το 1570 συρρικνώθηκε περαιτέρω, ενώ του Διαβατού και της Ραψάνης εμφανίζει μεγάλη αύξηση (100-200 οικογένειες).⁹

Με βάση τα προαναφερόμενα φαίνεται ότι η Ραψάνη ιδρύθηκε το έτος 1425 ή, το

1. Melek Delilbasi - Muzaffer Arikan, *Hicri 859 tarihli. Suret-i defter-i sancak-i Tirhala*, Ankara 2001.

2. Melek Delilbasi - Muzaffer Arikan, *ό. π.*, σ. 38.

3. Melek Delilbasi - Muzaffer Arikan, *ό. π.*, σ. 38.

4. Melek Delilbasi - Muzaffer Arikan, *ό. π.*, σ. 141.

5. Machiel Kiel, «Das türkische Thessalien: Etabliertes Geschichtsbild versus Osmanische Quellen», *Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neuzeit*, Göttingen 1996.

6. Machiel Kiel, *ό. π.*, σ. 192.

7. Machiel Kiel, *ό. π.*, σ. 193.

8. Machiel Kiel, *ό. π.*, σ. 194.

9. Machiel Kiel, *ό. π.*, σ. 195.

λογικότερο, υπήρχε το 1425. Η αναφορά της το έτος αυτό, προφανώς στα οθωμανικά αρχεία, τα οποία μελέτησε ο Machiel Kiel, δεν σημαίνει ότι ο οικισμός ήταν νέος. Η κατάληξη του τοπωνυμίου -ιανή μας οδηγεί σε άλλο συμπέρασμα, ότι δηλαδή ο οικισμός είναι κατά πολύ αρχαιότερος από την εμφάνιση των Οθωμανών στον θεσσαλικό χώρο.

Σύμφωνα με τους ειδικούς, τα τοπωνύμια με την κατάληξη -ιανή παρουσιάζονται μετά τον 7ο αιώνα. «Πρόκειται για επίθετα που αναφέρονται σε κάποιο ουσιαστικό, π. χ. φυλή, χώρα, άτομο. Ιστορικά, λοιπόν, τα τοπωνύμια αυτά πρέπει να θεωρηθούν, ως προς την μορφολογία τους, λατινικά ή λατινογενή (βλαχικά). Οι ρίζες, όμως, αυτών των τοπωνυμίων από άποψη εθνική είναι περισσότερο ποικίλης προέλευσης. Μπορεί να είναι σλαβικής, π. χ. Βούρμπιανη, ελληνικής, π. χ. Σέργιανη (Σέργιος), αλβανικής, π. χ. Δέσιανη (Δέσης) κ.λπ. Έχουν άμεση σχέση με την οικογενειακή οργάνωση και με οικογενειακά ονόματα, π. χ. Κουτσούφλιανη (Κουτσούφλης), Γκρίμπιανη (Κρίμπας), Ζάμπιανη (Ζάμπας)...».¹⁰ Στον θεσσαλικό χώρο, τα τοπωνύμια αυτής της κατηγορίας είναι αρκετά: Ράψιανη, Αίγιανη, Σελίτσιανη (Ανατολή), Νιβόλιανη (Μεγαλόβρουσο), Ρέτσιανη (Μεταξοχώρι), Δέσιανη (Αετόλοφος), Τζερνίτζιανη (Τσαριτσάνη), Ντούριανη (τοπωνύμιο στην Καλλιπεύκη), Γκόλιανη (κορυφή βουνού στη Ραψάνη και άλλη μεταξύ της Κρυόβρουσης και της Σκαμνιάς), Μπαράτζιανη (τοπωνύμιο στο Σαραντάπορο της Ελασσόνας), Σμόλιανη (Αγρελιά των Τρικάλων), Βόργιανη (Αχλαδοχώρι των Τρικάλων), Λέστιανη (διαλυμένος οικισμός της Μακρινίτσας), Γάβριανη του Πτελεού, Αγόριανη (Εκκάρρα του Δομοκού), Τοπόλιανη (τοπωνύμιο στο Πύθιο και στο Λιτόχωρο), Ζούλιανη (Ζηλευτή των Τρικάλων), Κουτσούφλιανη της Καλαμπάκας, ομώνυμος διαλυμένος οικισμός στην περιοχή της Βερδικούσιας και άλλος στην περιοχή της Μητροπόλης της Καρδίτσας, Βρόστιανη (Αμυγδαλή της Καρδίτσας), Λυκόβιανη (διαλυμένος οικισμός της Καρδίτσας). Όπως το τοπωνύμιο Κουτσούφλιανη οφείλεται στο επώνυμο Κουτσούφλης, το ίδιο μπορούμε να πούμε και για το τοπωνύμιο Ζούλιανη, το οποίο οφείλεται στο όνομα κάποιου βλαχόφωνου μεγαλοκτηνοτρόφου Τζούλη > Τζούλιανη > Ζούλιανη, ενώ η Λυκόβιανη δηλώνει μία περιοχή με πολλούς λύκους.

Όλοι οι παραπάνω οικισμοί δημιουργήθηκαν την ίδια χρονική περίοδο, κατά την οποία κυριαρχούσε η συνήθεια, το έθιμο, ο συρμός, να δίνουν στους νέους οικισμούς ένα όνομα με την κατάληξη -ιανή. Η ονοματοδοτική αυτή συνήθεια επικράτησε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και στη συνέχεια, λόγω των νέων ονοματοδοτικών συνηθειών, οι οποίες προέκυψαν, σιγά - σιγά εγκαταλείφθηκε και λησμονήθηκε. Πρόκειται, επομένως, για οικισμούς οι οποίοι ιδρύθηκαν πριν από τον 12ο αιώνα.¹¹ Σημειωτέον ότι ταυτόχρονα με τα τοπωνύμια με την κατάληξη -ιανή εμφανίσθηκαν και τα τοπωνύμια με την κατάληξη -ίτσα, -ίτσης, -ίτσι και την σλαβική -όβο (-όβα).¹² Στην εδώ περιοχή επισημαίνουμε το σλαβικής προέλευσης τοπωνύμιο Ίσβορος, το

10. Ελευθ. Π. Αλεξάκης, «Οικιστική και σημειολογία του χώρου στην Ήπειρο. Συγκριτική προσέγγιση», *Η επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο*, Κόνιτσα 1996, 161.

11. Ελευθ. Π. Αλεξάκης, *ό. π.*, σ. 162.

12. Ελευθ. Π. Αλεξάκης, *ό. π.*, σ. 161.

οποίο σημαίνει πηγή και πρέπει να είναι της ίδιας, περίπου, ηλικίας, με το τοπωνύμιο Ράψιανη. Ευκαιρικά σημειώνουμε ότι ο Ίσβορος αναφέρεται ως οικισμός στον *Βίο του αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω*, ο οποίος έζησε στον Όλυμπο την περίοδο 1530-1550.¹³

Αφού, λοιπόν, η κατάληξη -ιανή των τοπωνυμίων κυριαρχούσε στον ελληνικό χώρο από τον 7ο αιώνα και μετά, όχι όμως μεταγενέστερα του 12ου αιώνα, είναι αδύνατο η Ράψιανη και οι άλλοι οικισμοί με την ίδια κατάληξη να ιδρύθηκαν τον 15ο αιώνα, δηλαδή μετά από τρεις-τέσσερες αιώνες αφότου η κατάληξη αυτή έπαψε πια να χρησιμοποιείται. Είναι δυνατόν να ανέστησαν οι χωρικοί μία συνήθεια την οποία δεν γνώριζαν; Και γιατί δεν ακολούθησαν το ρεύμα της εποχής τους ώστε να ονομάσουν τον οικισμό τους με τα δεδομένα του 15ου αιώνα; Είναι φανερό, λοιπόν, ότι οι οικισμοί αυτοί δεν ιδρύθηκαν τον 15ο αιώνα. Προϋπήρχαν της εισβολής των Οθωμανών στη Θεσσαλία και οι κάτοικοί τους, τρομοκρατημένοι από τις θηριωδίες των Καταλανών, στις αρχές του 14ου αιώνα, και των Οθωμανών στα τέλη αυτού του αιώνα, εγκατέλειψαν τις εστίες τους και βρήκαν καταφύγιο στα γειτονικά βουνά.

Οι Ραψανιώτες ανέβηκαν ψηλότερα στον Όλυμπο, με τα όσα ζωντανά διατηρούσαν, έχοντας ως κατοικία τις σπηλιές του Ολύμπου. Όταν, αργότερα, η κατάσταση με την επιβολή της οθωμανικής εξουσίας παντού, οι οθωμανοί τιμαριούχοι, στην προσπάθειά τους να αναστήσουν τους εγκαταλειμμένους οικισμούς, για οικονομικούς λόγους, κάλεσαν τους σκορπισμένους σαν τα παιδιά του λαού, όπως έλεγαν οι παλαιοί, Ραψανιώτες να επανέλθουν στις πατρογονικές εστίες τους. Αυτοί, καθώς δεν είχαν ξεχάσει το όνομα του χωριού τους, επανέφεραν το τοπωνύμιο Ράψιανη, συνεχίζοντας έτσι μία παράδοση τουλάχιστο 6-7 αιώνων. Δεν είναι, λοιπόν, υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι η Ραψάνη έχει ζωή 12, περίπου, αιώνων.

Η ετυμολογία του τοπωνυμίου Ράψιανη δεν είναι εύκολη. Ίσως κρύπτεται κάτω από το τοπωνύμιο το όνομα κάποιου ιδιοκτήτη της περιοχής, κάποιου κτηνοτρόφου πιθανόν που είχε εδώ τα μαντριά του ή το ξεκαλοκαιριό του· ίσως σημαίνει κάτι που έχει σχέση με την σύσταση του εδάφους. Σας θυμίζω την επισήμανση του όρου ραψάνες στην περιοχή της Αττικής, όρος που δηλώνει τα μαλακά πετρώματα,¹⁴ και το τοπωνύμιο η Ραψάνα, όνομα μιας περιοχής πίσω από την Σχολή των Ευελπίδων στη Βάρη της Αττικής.¹⁵ Καθώς οι ως άνω περιοχές της Αττικής είχαν κατοικηθεί, μετά τον 13ο αιώνα, από Αρβανίτες, δεν είναι, νομίζουμε, απίθανο τα τοπωνύμια Ραψάνα και Ράψιανη να οφείλονται σε κτηνοτρόφους του βορειοηπειρωτικού χώρου, αλβανόφωνους για την περιοχή της Αττικής και βλαχόφωνους για την περιοχή του Ολύμπου. Ακούγεται, βέβαια, και η τοπική ερμηνεία, η οποία συνδέει το όνομα του οικισμού με κάποια Αράπισσα > Αράπ'σσα > Αράψα, στο οποίο αν προστεθεί η κατάληξη -

13. Γιάννης Μπασιλής, «Μία σύντομη περιδιάβαση στην ιστορία των χωριών του Κάτω Ολύμπου», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 57 (2010) 311.

14. Κώστας Σπανός, «Ιστορικά στοιχεία της Ραψάνης, 18ος-19ος αιώνες», *Σελίδες από την ιστορία της Ραψάνης. Πρακτικά Α΄ Ιστορικού Συνεδρίου Ραψάνης*, 24.11.1976, Λάρισα 1997, 34, σημ. 13.

15. Εφημ. *Το Βήμα*, 3.5.1998, σ. Α 54.

ιανή έχουμε τον αμάρτυρο τύπο Αράψιανη > Ράψιανη. Ίσως κάποια στιγμή η έρευνα των πηγών και των γλωσσολόγων βρει την λύση του δύσκολου προβλήματος της ετυμολογίας του τοπωνυμίου.

Επανερχόμενοι στα προαναφερόμενα πληθυσμιακά δεδομένα, τα οποία δημοσίευσε ο Machiel Kiel, θα σταθούμε σ' αυτά του έτους 1570, οπότε η Ραψάνη αναφέρεται με 100-200 οικογένειες, δηλαδή με 500-1.000 κατοίκους. Αυτός ο αριθμός των κατοίκων επιβεβαιώνεται, έμμεσα, και από την κτιτορική επιγραφή του ναΐσκου του Αγίου Ιωάννη. Σύμφωνα με αυτήν, ο ναΐσκος ανεγέρθηκε και αγιογραφήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου του έτους ZNE (7055), δηλαδή το 1546/1547 (7055-5508/5509), με την φροντίδα και την οικονομική συνδρομή τεσσάρων αρχόντων, δηλαδή προκρίτων, της Ραψάνης, από τους οποίους οι τρεις ήταν κληρικοί: ο ιερομόναχος Μεθόδιος, οι ιερείς Δημήτριος και Ανδρόνικος και ο αδερφός του τελευταίου Ιωάννης. Ο αριθμός των τεσσάρων προεστών δικαιολογείται για έναν πληθυσμό μεγαλύτερο των 500 κατοίκων. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι η Ραψάνη είναι ένας πολύ παλαιός οικισμός και ότι κατά τον 16ο αιώνα είχε σημαντικό πληθυσμό για την εποχή εκείνη και παράλληλα κάποια οικονομική άνεση για να μπορέσει να ανεγείρει έναν ναό και να τον αγιογραφήσει ταυτοχρόνως.

Η αύξηση του πληθυσμού μετά το 1506 οφείλεται και στην εγκατάσταση νέων οικογενειών από την κοντινή πεδινή περιοχή, προκειμένου να αποφύγουν τις αυθαιρέσεις των Οθωμανών, καθώς μετά το 1500 αυξήθηκαν οι οικισμοί, στους πρόποδες του Ολύμπου και της Όσσας, των μουσουλμάνων νομάδων κτηνοτρόφων, των Γιουρούκων, τους οποίους οι Θεσσαλοί αποκαλούσαν Κονιάρους.

Η καλή υποδομή του 16ου αιώνα συνέβαλε αποφασιστικά στην οικονομική και πολιτιστική άνθηση της Ραψάνης, η οποία σημειώθηκε στις αρχές του 18ου και κυρίως στα μέσα αυτού του αιώνα.